

söyün, arkasına dönüp bakmış, kahkahalarla gülmüş:

-Mirali, atın niçin gültüyor ki?

Mirali:

-Sultanım, senin atının kuyruğuna gültüyor olmasın, diye cevap vermiş.

Sultansöyün atının kuyruğuna göz atar atmaz, atının başını geri çevirmiş. Mirali bunun üzerine:

-Sultanım, yakma pişersin, demiş.

KİM ÖNCE GÖRDÜ

Sultansöyün ile Mirali uçsuz bucaksız çölde yanyana gidiyorlarmış. Sultansöyün atlı, Mirali eşekli imiş. Birden önlerinde kafa büyüklüğünde parlak bir altın görmüşler. İkisi birden bağrarmış:

-Şuna bak, kafa kadar altın!

İkisi de gidip altını ellerine almışlar, sonra "ben önce gördüm", "ben önce gördüm" diye tartışmışlar. Sultansöyün, Mirali'ye bakıp:

-Ben, senden biraz daha uzunum, onun için onu önce ben gördüm, demiş.

Mirali, Sultansöyün'e:

-Hayır, ben senden daha aşağıdayım, yere daha yakınım. Gözüm de yere daha yakın, önce ben gördüm!, demiş.

Epeyce tartıştıktan sonra "gel, ikimiz şuraya oturup, başımızdan geçenleri anlatalım. Kim şaşırtıcı, çaresiz duruma düşerse, altını önce o görmüş demektir." deyip altını yerli yerine yerleştirmişler.

Önce Mirali söze başlamış:

-Oğlak, kuzu baktığım gençlik zamanımdı. Eve geldiğimde, tek işim aşık oynamaktı. Yaşlı annem bir gün şikayet etti: "Balam, artık yaşlandım. İşleri senden başka yapacak olan yok. Küçüklüğüne bakmayıp, evin geçimini üstlenmen gerek. Oğlak kuzudan sana düşen bir şey yok. Belki birine hizmetkâr olursun." Yaşım küçük de olsa, annemin bu ricası benim için

emirdi. Bir gün köy köy dolaşıp işçi toplayan bir adama katıldım. Adam, birkaç gün boyunca bir iş emretmedi. Sonra bir gün, bu zengin, semiz bir öküzün tamamını etli bir şekilde yüzerek, bir devenin üstüne iki tane boş çuvalı da atıp "yürü hânım" dedi. Onu takip ettim. Bu şekilde, bir dağın eteklerine varıp dayandık. Dağın büyük kayası, taştan yapılmış bir avlu gibi gökyüzüne yükseliyordu. Zengin adam, devesini ıhtırdıktan sonra öküzün derisini ters çevirip "haydi han oğul, bunun içine gir" dedi. Devenin tüylü tarafı olduğu için içine girmek öyle zor bir iş değildi. Böyle de olsa, onun içine girmeyi sevmedim. Ama beyin sözünden çıkamadığım için girdim. Bey onun kenarını köşesini yukarı kaldırdı ve "haydi hanım, başını aşağı doğru eğ" dedi.

Bu sırada biraz kaygılandı:

-Ey ağa, başımı aşağıya eğersem sen de birden çuvalın ağızını kapatırsan boğulurum, dedim.

-Ey yiğidim, sınıayıp görmek istediğim şu: başının üstünden derinin ağızını bağlamaya ipim yetecek mi? Hemen hemen bir su içimliği kadar ancak sürer, haydi başını eğ! deyip beni güzellikle kandırdı.

Başımı eğince, derinin ağızını sıkıca bağladı. Derinin içinde boğulacak gibi oldum. Zengin bu konuda tecrübesi çoktu. Elindeki demir şiş ile derinin her yerini deliyordu. Bu delikler, az da olsa nefes almamı sağlıyordu.

Sonra o zengin bana:

-Ey oğul, ben şimdi yanından ayrılıp gizleneceğim, yanına gökyüzünden iki melek gelecek. Onlar derinin her tarafından delecekler. O an ölü gibi hareketsiz yat. Yoksa, seni yok ederler. Bir müddet sabredecük olursan, seni gökyüzüne çıkarırlar, sana cenneti gösterirler. Seni kıymetli nimetler ile iyice doyururlar. Sen de bu nimetlerle taşları gökyüzünden bana gönder-

rirsin. Ben, onları çuvala koyarım. O melekler, seni yine sağ salım aşağı indirirler. İkimiz de iki çuval kıymetli mücevhere sahip oluruz. Böylece annen de dünyada horluk çekmez! dedi.

Zengin, yanımdan ayrılıp saklandıktan sonra gökyüzünden iki tane kara kuş gelip kondu. Onlar benim üstümdeki öküz derisini gagalamaya başladılar. Ben korkumdan, sesimi çıkarmadan, kımıldamadan yattım. Birdenbire kara kuşların her biri derinin birer ucundan tutup gökyüzüne doğru yükseldiler. Etsiz kansız çocuğun ağırlığı mı olur? Zenginin, yeni yetme işçi beklemesi de bunun içimmiş. Karakuşlar, içinde Mirali'nin bulunduğu öküz derisini dağın tepesine çıkarırlar. Orada çığ deriyi rahatlıkla çekiştirmeye başlarlar. Çok geçmeden deri ikiye ayrılır. İçinden, gözlerini belertmiş oturan, küçücük Mirali çıkar.

Karakuşlar bana eziyet etmeden derinin birer parçasını alıp, dağın diğer sırtına çıktılar.

Sultansöyün Mirali'nin anlattıklarına dayanamayıp:

-Sen ne yaptın diye sormuş.

-Biraz sabret. Ben biraz kendime geldikten sonra etrafıma baktım ki, çeşit çeşit mücevherler parlayıp duruyor. Bir müddet sonra aşağıdan zenginin bağırsı işitildi:

-Yavrum, o taşlardan eline denk gelemini aşağıya yuvarla. Onlar cennetin nimetleridir.

-Bir taraftan zengine kızıp, birini bile yuvarlamasam diye düşündüm. Ama diğer taraftan zengin beyi sinirlendirirsem, yüksek dağın üstünde daima kalmak korkusu aklıma gelince de tane tane taşları yuvarlamaya başladım. Ağa aşağıdan:

-Yavrum, artık yeter! diye bağırdı.

-Ey ağa, şimdi buradan nasıl ineceğim? diye sordum.

-Yavrum, senin gibi günahsız oğlanın

cennette kalması iyidir. Orada yaşa dedi ve devesini yedip gözden kayboldu.

-Her yanım koca kaya. Aşağı inmek için basacak hiçbir yer yok. O yana döndüm, bu yana döndüm; hiçbir yerde incekik bir yol bulamadan, sonunda kuvvetten düşüp yıkıldım. Yattığım yerden etrafıma göz atınca, insan kemiği üst üste yığın yığın dolmuş duruyor. Demek, bunlar da benim gibi "cennette" kalan çocukların kemikleri olsa gerek.

-Ondan sonra ne yaptın?

-Bir müddet sonra bir karakuş kanat çırpıp yanıma kondu. Zıplayıp o yanıma geçti, bu yanıma geçti, en sonunda beni ölü zannedip baş ucuma rahatça oturdu ve gagalamayı denedi. Fırsat bu fırsat deyip iki ayağına yapıştım. Karakuş, yüreği parçalanmış gibi, bir darbeye pısrdayıp kaldı. Ama beni uzaklaştıramayıp iyice aşağı indirdi. En sonunda, ayağım yere değince, iki ayağımı bıraktım.

-Kurtuldun mu?

-Yok, dur, acele etme. Ben o zengin be-yi bekledim, yine onun işçisi oldum. Bey, ikinci defa beni deriye koyup tepemden boğacağı zaman, ben ona "beyim, önce sen girip göstermezsen, ben bunu beceremem", dedim. Bey, derinin içine girince ben onun başından çuvalı tutup ağzını bağladım. Onu dört karakuş, binbir zorlukla alıp yukarı çıktı. Ben, beyin devesini kıymetli mücevherlerle yükleyip yola çıktığımda, bey bana "yavrum, beni indirmek için yardım et" diye bağıryordu. Ona "ey beyim, senin ömrünün çoğu gitmiş, azı kalmış. Herhangi bir sebeple cennete gitmiş oldun. Orada daima kal." diye cevap verdim...

-Hani, o kıymetli mücevherleri ne yaptın?

-Yolda gelirken, kervanıyla Hindistan'a giden bir tüccara rastladım. Yükümün ne olduğunu düşünemediğim için, bir

deve un için bir gece çalıştım. Seninle ilk karşılaştığımızda sana kesip ikram ettiğim iki malım, o tuccardan aldığım mallardı.

Mirali'nin başından geçenleri merakla dinleyen Sultansöyün biraz dinlendikten sonra kendi başından geçen olayı anlatmaya başlamış.

-İlk padişah olduğum gençlik yıllarımda, senin öfkelenip gittiğin zamanlar, farklı, iyi gören bir atım vardı. O atım günden güne zayıflamağa başladı. Sebebini anlayan olmadı. Seyislerin, at bakıcılarımın sözüne inanmayıp, atı bir gece gizlice sakladım. Gecenin bir yarısı, cariyelerimden en iyisi diye düşündüğüm biri geldi ve ata atlayıp gitti. Ben de başka bir ata binip onun peşine düştüm. En sonunda o cariye bir çukurun ağzına gidip attan indi ve oraya girdi. Ben de onun peşinden girdim. O çukurda kırk tane büyücü yaşıyormuş. Onların lideri benim cariyeme bakıp:

-İşte, Sultansöyün de peşinden geldi, dedi.

Ben o kadına kılıcımı indireceğim sırada büyücülerin lideri bana bir avuç kum serpti. O anda kara bir köpeğe dönüp, vızıklayarak çıkıp gitmeye mecbur kaldım.

-E sultanım, vakit vakit uluman vardı hele, o zamandan kalan alâmet desene!

-Dur, sabret. Ben dolaşıp saraya gittiğimde, beni toprak parçalarıyla karşıladılar. Ben hiçbir yerde kendime kardeş, ak-raba bulamadım. En sonunda büyük bir kervanın peşine düştüm. Onlar bana kemirilen kemik, zaman zaman katı matı ek-mek attılar. O sırada kervan ırmak kıyısına geldi, karşıya gemi ile geçilecek oldu. Ben de gemiye girmek isteyince, kervancılar beni taşılayıp kovdular. Oysa orada kibarca havladım. Kervanbaşı benim halime dayanamayıp, geminin sorumluluğunu üstlendi ve beni de gemiye aldı. Ondan

sonra büyük bir ile vardık. Bu ilde, zengin bir bey büyük bir düğün yapıyormuş. Düğünde kemikleri kemirip dururken, etrafıma ütüşen aç köpekler beni daladılar. Güçten düşüp yıkıldım. O sırada sarıklı, yaşlıca bir molla gelip, köpeklerin bacaklarını sopaladı ve beni alıp kendi evine götürdü, yumuşak, ipekten bir yatağın üstüne yatırdı. O, düğünden bir tabak pilav getirdi, benimle birlikte yedi. Molla beni tazı yerine koymadı, kendisiyle eşit, belki kendinden daha yukarda bir insan yerine koyup hürmet etti.

-O molla şaşırılmış, itle aynı tabaktan yemek yemiş, diye, o molla'yı tükkenin hâkimine şikayet etmişler.

Hâkim, molla'yı çağırıp, durumu sorunca, molla ona kitabını açıp, yazılanları göstermiş. Orada: "Sultansöyün hıleye kandırılıp, filan zamanda, filan zengin beyin düğününe tazı suretinde gelecek" diye yazılıymış. Hâkimin verdiği karardan sonra, âlimler çeşitli dualarla beni eski halime döndürdüler. Bana saygı gösterdiler. Cariyeden öcümü almak için bana bir parça tılsımlı toprak verdiler. Beni büyük bir merasimle memleketime uğurladılar. Ben o molla'yı da yanıma aldım, vezir yaptım. Sen Merv'den döndüğünde törenle karşılayıp yerleştirdiğimiz o molla'ydı...

Sultansöyün sözünün sonunda:

-Kimin başından geçen olay daha maceralı? diye sormuş.

Mirali ona:

-İkimizinki de heyecanlı! diye cevap vermiş.

-O halde altın kimin olacak?

-Senin de olmayacak benim de.

-Öyleyse kimin olacak?

-Devlet malı, devletin olacak. Onu hazineye koymak gerekir.

-İşte bu uygun!

(Yazının devamı 40. sayımızda)

ŞAMANİZM'DE YERİN MENŞE'İ

Yrd. Doç. Dr. Hayati YAVUZER

Asya'da Türklerin de içinde bulunduğu geniş bir coğrafyada kâinatın yaratılışı ile ilgili bir takım telakkiler vardır ve bunlar yaygın kanaate göre Şamanist telakkiler olarak bilinir ve bu konuda ilk çalışma ve araştırmalar ağırlıklı olarak önceki yüzyılın mahsulleridirler.

Türk olmayan araştırmacıların yaptığı bu kabilden araştırmalar yüzyılımızın başlarında da devam etmiştir. Bunlardan biri de Holmberg'e aittir.

"Sibirya Mitolojisi" üzerinde ciddi ve otantik bir çalışma yapmış bulunan Holmberg'in (+) "Yerin Menşe'i" konusunda verdiği bilgiler esas alınmak ve daha sonraki tesbitlerle desteklenmek suretiyle oluşan bu küçük araştırmamızda biz de "Şamanizmde Yerin Menşe'i (Oluşumu)" üzerinde duracağız.

Yerin yaratılışı ile ilgili efsanelerin zaman içerisinde bir takım farklılıkların, dış tesirlerin olmasının tabiiğine işaret etmek durumundayız.

Yerin yaratılışında Tanrı ve yanındaki bir yardımcı birlikte bulunurlar. Bu yardımcı Altay yöresinde genellikle "Kişi" olarak bilinmesine rağmen Sibirya yöresinde Yakutlar gibi bazı kavimlerde "Şeytan" olarak karşımıza çıkar. Yine bu Sibirya kavimlerinde yaratma işinde bir de "Tanrının Anası" rol alır ki burada ve "Mesih" ve "Şeytan"ın birbirinin kardeşi olduğu diğer bazı varyantlarda Hristiyanlığın tesirleri açıkça görülmektedir.

Diğer taraftan Tanrı Kuday, Mangdaşire gibi terimlerle kurbaga, kaplumbağa, öküz gibi bazı hayvanlar da Güney Asya, İran ve orta doğu kozmolojilerinin

tesirlerini ifade etmektedirler.

Yerin, gökten indiği şeklindeki bir enteresan telâkkinin dışında genellikle yeryüzünü oluşturacak cevher kozmik okyanusun dibinden Tanrının yardımcısı tarafından çıkarılır ve suyun yüzeyine serpilir. Böylece yeryüzü oluşur.

Türk kozmogonisinde bir kısım yaratıcı tanrılardan söz edilmesine rağmen bunların "yoktan var etme" şeklinde bir fonksiyonlarının olmadığı gözlenmektedir. Bir başka ifadeyle bunların fonksiyonu sadece mevcüd maddelere şekil vermekten ibarettir. "Hiç yoktan var etme" mefhumu Türk kozmogonisine Sami dinlerinden girmiş olsa gerektir. (Bkz. İnan, 1986-14).

YERİN MENŞE'İ

Sibirya Mitolojisinde, yerin menşei ile ilgili olarak, esas noktalarda ortak, teferruatda birbirlerinden ayrılan bir çok "Yaratılış Efsanesi" vardır. Yeryüzünün daima var olduğu, onun nasıl yaratıldığına dair soruların kendilerini hiç ilgilendirmediklerini söyleyenlerin bulunmasına rağmen, bu efsanelerde zaman zaman teferruata inilerek bilgi verildiği görülmektedir.

Şamanist telakkilerin ağırlıkta olduğu eski yaratılış hikayelerinin yanında, daha sonraki dönemlerde, bu bölgelerde yayılan dinlerin (Hristiyanlık, İslâmiyet, Budizm, Manihaizm) etkisiyle yeni unsurlar kazanmış hikâyelere de Altay ve Sibirya kavimleri arasında rastlanır. Hatta zamanla buradan başka

coğrafyalara göçenler vasıtasıyla, bu bölgeler dışında da bu "Yerin Yaratılışı" hikâyelerini buluruz.

Yaratılış hikâyelerinin bir çoğunda görülen ve "Başlangıç Zamanı"na ait izler taşıyan en önemli husus, uçsuz, bucaksız bir su (İlk Okyanus)dan bahsetmeleridir. Ancak ayrıntılara gidildikçe ve yakın devirlere gelindikçe, yerin yaratılışı işinde görev alanlarla, bu görevi icra edişlerinde farklılaşmalar dikkati çeker.

Bir Yakut hikâyesindeki yerin yaratılışı şöyle özetlenebilir;

«Büyük Yryn-Ajy-Tojon (Beyaz Yaratıcı Efendi) başlangıçtaki uçsuz bucaksız suyun üzerinde yürürken, su üzerinde yüzen bir kabarcık gördü. "Kimsin ve neredesin" diye sorunca, kabarcık Şeytan olduğunu ve suyun altındaki toprakta yaşadığını söyledi. Tanrı "Gerçekten suyun altında toprak varsa bana bir parçasını getir" dedi, Şeytan suya dalıp bir müddet sonra bir parça toprakla döndü, tanrı toprağı kutsadı ve suyun yüzeyine yerleştirdi ve kendisi de üzerine yerleşti. Fakat Şeytan elini uzatarak onu boğmak istedi. Ancak o uzandıkça toprak gittikçe büyüyerek Okyanus yüzeyinin büyük bir kısmını kapladı.»

Yukarıdaki hikâyeyi Troscamnskiy'dan nakleden Holmberg, Tanrı ve Şeytanın birbirlerine zıd olmaları şeklindeki bu hikâyeyi ilkel insanlara yakıştıramıyor ve bu düalizm'in tek tanrılı dinlerin etkisiyle oluştuğuna işaret ediyor.

Bir başka varyantta da Şeytan, Mesih (İsa)'in ağabeyidir. Mesih iyi, Şeytan kötüdür. Mesih Şeytana "Benden daha büyük san'atkâr olduğunu söyleyen sen, bana suyun dibinden kum getir" dedi. İki defa başarısız dalış yapan Şeytan,

üçüncüsünde bir kırlangıç oldu ve gagasında çamur getirmeyi başardı. Mesih kutsadığı çamur parçasıyla ilk önce bir tabak gibi düz ve yassı olan yer yüzünü meydana getirdi. Şeytan kendisi için de dünya yaratmak arzusuyla çamurun bir parçasını ağzında saklamıştı. Şeytanın hilesini anlayan Mesih ensesine öyle bir vurdu ki, ağzından fıskıran çamur, yeryüzünün düz yüzeyinde dağları oluşturdu.

Bu Yakut hikâyelerinin benzerlerine Doğu Avrupalıların uydurma yaratılış hikâyelerinde ve Sibiryaya göç etmiş Ruslar arasında da rastlarız. Ancak Mesih ve Şeytan'dan bahseden hikâyelere bu unsurların sonradan Ruslar vasıtasıyla sokulduğunu kabul etmek gerekir.

Altay Kavimlerine ait hikâyelerde Mesih'in yerinde Bay Ülgen yahut Tanrı Kuday vardır. Bir Altay-Tatar hikâyesinde, yeryüzü ve sema yokken, yalnız su varken, Ülgen yeri yaratmak için suya iner, fakat nasıl başlayacağına karar veremez, O zaman "Kişi" ona gelir. Ülken sorar "Sen kimsin" Kişi "Ben de yeryüzünü yaratmaya geldim" der. Tanrı kızar. Kişi "Ben yeryüzü cevherinin nereden alınacağını biliyorum" der. Tanrı onu toprak almaya gönderir. Kişi suyun altında bir dağ bularak ondan bir parça koparır, ağzına koyar. Yukarı çıktığında ağzındaki toprağın bir parçasını saklıyarak, geri kalanını Ülgen'e verir. Sonra ağzındaki tükürdüğünde yeryüzünde çamurluklar ve bataklıklar oluşur.

Görüldüğü gibi bu hikâyede Tanrıya yardım eden Şeytan değil, "Kişi"dir. Şeytan'ın, Yakutlardakine benzer ilişkisini Alarsk Buryatlarında anlatılan bir yaratılış efsanesinde görürüz; Buda, yeryüzünü yaratmak için semadan indiğinde Şeytan Shalmo, Buda'nın yanında belirir ve su altındaki taş ve topraktan yeri

nasil yaratacağını tavsiye ederek yeryüzü maddesini gidip getirmek istediğini söyler. Buda, Shalmo'nun getirdiği toprağı Okyanusa serper ve "Yer olsun" der. Yer oluşunca, Şeytan hizmetinin karşılığı olarak esasını dikebilecek kadar bir kara parçası ister. Bu kara parçasına esasını soktuğunda oradaki delikten yılan gibi her çeşit sürünge ortaya çıkar. Böylece o, dünyanın zararlı yaratıklarını yaratmış olur.

W. Radloff tarafından tesbit edilen Altay efsanesinde de yerin yaratılışında Tanrı Kuda'yın yanında "Kişi" vardır. O zamanda yer, gök ay ve güneş yoktu. Sadece su vardı. Tanrı hiçbir şey düşünmüyordu. Kişi rüzgâr çıkarıp Tanrının yüzüne su serpti ve Tanrıdan daha büyük olduğunu sanarak suyun dibine daldı. Boğulmak üzere iken "Tanrım bana yardım et" diye bağıınca, Tanrı, "Yukarı çık" dedi. Kişi çıktı. Tanrı, "Sağlam bir taş olsun" deyince suyun üzerine bir taş çıktı ve Kişiyle onun üzerinde oturdular. Sonra Tanrı Kişiye suyun dibine dalarak oradan toprak çıkarmasını söyledi. Kişinin getirdiği toprağı "Yer olsun" diyerek suyun üzerine serpti. Yer yaratıldı. Tanrı Kişiye tekrar dalıp toprak çıkarmasını söyledi. Kişi suya daldı. "Ben kendim için de toprak alayım" diye düşünerek iki eline aldığı toprağın birini ağzına soktu. Tanrı kişinin verdiği toprağı saçınca katı yer oluştu. Fakat Kişinin ağzındaki toprak da büyümeye başladı. Boğulacakken Tanrıdan kaçmaya başladı. Ancak nereye kaçtıysa Tanrı'yı yanında buldu. Tanrıya "A tanrı, gerçek Tanrı, bana yardım et" diye yalvarınca Tanrı ona niyetini sordu. O da "Kendime yer yaratayım diye düşündüm" dedi. Tanrı, ağzındaki toprağı attırdı. Bu topraktan küçük tepeler meydana geldi. Tanrı Kişiye "İmdi sen günahlı oldun" diyerek ona

"Senin adın Erlik olsun" dedi. (Inan, 1986, 14-15).

"Erlik denilen ölüm ihâhunun, Kök Türk Kağanlığının dağılması ertesinde Orta Asya'da dini alanda ortaya çıkan büyük değişiklikler (Maniheizm, Budizm, İslâm) arasında Tengricilikde de gözlemlenen deus otiosus olayını izleyerek dönüşüme uğrayan kamlığın yarattığı bir yeraltı ilahı olması pek mümkündür." (Divitçioğlu, 1978, 56).

Tanrının, yeraltından "Kişi" tarafından getirilen toprağı suya serpmesi ve ondan yerin oluşması inancı, Türklerin İslâmiyeti kabulünden sonra da İslâmi unsurlarla beslenerek devam etmiş olmalıdır. Bir Bektaşî şairinin şu dörtlüğünde bu inanışın izleri çok belirgindir;

"Arif sundu, aldı cihanı biçti,

Cebrail çok vakit deryada uçtu

Hak bir avuç toprak deryaya saçtı,

Derya süzülüp de yer olmadı mı?" (Ögel, 1971, 99).

Yerin yaratılışında esas hammadde olan toprağın Şeytan tarafından saklanması genellikle onun bir parçasını ağzında tutması şeklinde gerçekleşmektedir. Ancak bir Buryat hikâyesinde, Şeytan toprağı topuğunda saklar. Bütün hikâyelerde getirilen toprak su yüzeyine serpilirken, bir varyantta, Tanrı Otshirvani, yardımcısı tarafından getirilen toprağı, ters çevrilmiş bir kurbağa yahut kaplumbağanın üzerine serper ve böylece yer oluşur. Kuzey Yakutlarındaki bir hikâye de, yerin yaratıcıları arasına bir de Tanrının anası katılır. Bu, Tanrının anası kavramı, hristiyanlığın etkisini gösterir. Samoyedlere ait bir efsanede, toprak getirilmesi konusu, Tufan'dan sonraki yer oluşumu ile ilgili olarak ele alınır. Sibirya'nın en kuzeyindeki insanların babaları, yerin, gökten indiğine inanırlar.

Bu inanışa aynı zamanda batıda Vogullar, doğuda Kamchadaleler arasında da rastlanır. Yakutların bir inanışına göre yeryüzünün düz yüzeyi, Şeytan tarafından, ayaklarıyla tekmelenmek suretiyle bozulmuştur. Tanrı yeryüzünü büyütme-ye devam etmiş, bu arada Şeytan'ın darbeleriyle bozulan yeryüzünde dağlar oluşmuştur.

Toprağı getirenin Şeytan yahut Kişi olmasının dışında bazı varyantlarda bu işi çeşitli su kuşları yapar. Bazen de Şeytan kuş şekline girerek su altına dalar. Vogullarda toprağı getirenler iki siyah ve kırmızı boğazlı Dalgıç Kuşu'dur. Bu hikâyede suya inen kuş, derinliklerde bir Yengeçle karşılaşır. Yengeç, geri dönmesi hususunda ona ihtarda bulunur, hatta tehdid eder. Balagan Bölgesi Buryatlarında da Tanrı Sembol Burkan, suyun üzerinde 12 yavrusuyla yüzen bir su kuşunu, ağzında kara toprak, ayaklarında da kırmızı çamur getirmesi için suyun dibine gönderir. Bu hikâyede de Şeytan yoktur. Kuzey Amerika yerlileri de ilk okyanusa dalıp toprağı getirenin bir su kuşu, bir balık veya hem karada hem denizde yaşayan bir varlık olduğunu kabul ederler.

Bütün bu efsanelerin içinde telakkilerin çok değişik olduğu bir Kırgız varyantı vardır. Buna göre başlangıç zamanında hiç su yoktur. Büyük bir öktüze bakan ve uzun süre içeceklessiz kalan iki kişi, tam suzuluktan ölecekken, öktüz boynuzlarıyla yeri kazarak onlara su temin eder. Böylece yerin yüzeyinde göller, nehirler oluşur.

Sibirya ve Altay Kavimlerine ait yaratılış efsanelerinde görülen ve başlangıç zamanını ifade eden sözlere ve telakkilere, başka milletlerde de rastlamak mümkündür. Sümerlerin yaratılış efsanesinde, kozmik zamanda, hiçbirşey, yer,

gök yoktur. Var olan ilk kozmik varlıkların su ile ilgili vasıfları vardır. (Gülekli, 1969, 5-16).

İbrani yaratılış mitoslarında da evrenin ilk durumu, bir sular kaosu olarak tasavvur edilmektedir (Hooke, 1991, 124).

Yerin yaratılması sırasında bir sabit unsur durumunda olan Kozmik Okyanus, daha sonraki zamanlarda bu kozmolojinin yaşatıldığı topluluklarda bir su kültü meydana getirmiş olmalıdır. Günümüzde, hala kullanılan "Su gibi aziz ol" ifadesinde, bu eski telakkinin islâmi normlarla takviye edilmiş bir tezahürünü görürüz.

Ali Rıza Yalın'ın tesbit ettiği bir inanış, su kültürüne bağlı eski telakkilerin, Bektaşiler arasında Balkanlara kadar uzanarak yaşadığını düşündürür; Kalkandelenli bir Bektaşî "Beyefendim, benim yol pirim Hünkâr; iş pirim Sudoluanadır. Su anaları olmasaydı, dünya olmazdı." der. Yine aynı şahıs şunları da ilave eder; "Sudolu ana, her sene Nevruz günü, güneş doğarken sudan çıkar ve parmaklarıyla başını taramış" Bu sudoluana sellerin piri sayılırmış. (Yalın, 1949, 4-59).

Gerdizi, seyahati sırasında, İrtiş civarındaki Kimek- Kıpçaklardan "İrtiş Irmağına taparlar, Su Kimeklerin Tanrısı derlerdi" diye bahsediyor. (Şeşen, 1985, 74).

A.Z. Togan'ın naklettiği bir bilgiden anlıyoruz ki Tarihi bazı Orta Asya boylarında (mesela Cucenlerde) elbise ve el yıkamama gibi bir inanış vardır. Buna Şamanist Oğuz ve Moğollarda da rastlanır. Bu durum her halde su kültü ile ilgili olmalıdır. (Bkz. İnan, 1986, 4).

Suyun ve yerin birlikte sıkça kullanıldığı Orhun Abidelerinde bilhassa bu

iki unsurun sahipsiz kalmaması gerektiğinden söz edilir;

“Ecdadımızın tutmuş olduğu yer, su sahipsiz olmasın diye...” (Ergin, 1975, 23).

“Köğmenin yeri, suyu sahipsiz kalmasın diye...” (Ergin, 1975, 23). Yer ve suyun Manas Destanında da birlikte anıldığını görürüz; “Yer yer olduğu zaman, su su olduğu zaman”

Orta Asya Yaratalış efsanelerinin geç dönemlerde tesbit edilmiş olmaları, bunlarda dış tesirler olduğu iddialarını kuvvetlendirmektedir. “19. Yüzyılın ortalarında Verbitski ile Radloff tarafından Altaylı ve Yeniseyli Türk boylarından tes-

bit edilen dünya yaratılışı hakkındaki efsaneler, Hind, İran ve Yahudi efsanelerinden müteessir olmuşlardır.” (İnan, 1986, 13).

Bu arada Şamanizmin tarih içinde Budizmi de etkilediğine işaret sayılabilecek bazı görüşler de vardır; meselâ B. Laufer, Şaman ve Saman kelimelerini çok eski bir mazisi olan Şamanizmden Budistlerin aldığı söyler. (Bkz. Buluç, 1942, 43). W. Ruben de, M.Ö. 2000’de Orta Asya’dan gelen kültür dalgalarının Hindistan’da yayıldığını, ancak sonradan buraya gelen Aryalıların bu tesirleri ortadan kaldırdığını kaydetmektedir. (Ruben, 1939, 97-107).

BİZE GELEN DERGİLER

AKADEMİK ARAŞTIRMALAR- Çaykara Cad. Nu: 20/ERZURUM • **ARIŞ**- Atatürk Kültür Merkezi, Gazi Mustafa Kemal Bulvarı Nu: 133 Maltepe/ANKARA • **ATACURT**- Kardelen mah. 353. Sokak Nu: 53 Batıkent /ANKARA • **AY IŞIĞI** - P.K. 88 İSPARTA • **AZERBAYCAN** - P.K. 165 Ulus/ANKARA • **BENGÜ**- Sezenler Sokak Nu: 4/12 Sıhiyye/ANKARA • **BİLGE**- AKM Başkanlığı GMK Bulvarı Maltepe/ANKARA • **BİLİĞ**- Taşkent Cad. 10. Sokak Nu: 30 Bahçelievler/ANKARA • **BİTİĞ**- Postbus 9642 2003 LP Haarlem/The NETHERLANDS • **BALKAN ÖĞRENCİ MEKTUBU**- Mithatpaşa Cad. 44/18 Kızılay/ANKARA • **CEM** - Zafer Mah. Ahmet Yesevi Cad. Nu: 290 Yeniboşana/İSTANBUL • **DOĞU TÜRKİSTAN** - 58. Bulvar Cad. Nu: 130/1 34760 Zeytinburnu/İSTANBUL • **DOĞU TÜRKİSTANIN SESİ**- Millet Cad. Küçüksaray Apt. 26/3 Aksaray/İSTANBUL • **DOST DOST** - Hatay Sokak 9/19 Kızılay/ANKARA • **EDESSA** - Halk Eğitim Yarı 2. Sokak Nu: 2/D Bahçelievler/ŞANLIURFA • **ERCİYES**- P.K. 218 KAYSERİ • **ERGUVAN**- Fatih mah. Bayraktar Sok. Nu: 17 SAMSUN • **FOLKLOR ARAŞTIRMALARI KURUMU BÜLTENİ**- Yeşilirmak Sok. 10/16 Sıhiyye/ANKARA • **FOLKLOR DERNEĞİNİN SESİ**- Hal İçi Nu: 37 Kağızman/KARS • **FOLKLOR/EDEBİYAT**- Hatay Sokak Kızılay/ANKARA • **GENÇ ERENLER**- P.K. 515 Yenışehir/ANKARA • **GEREDE**- Straasburg Cad. Adalet Han Nu: 18/18 Sıhiyye/ANKARA • **HACETTEPE HABER**-Hacettepe Üniversitesi Rektörlüğü-ANKARA • **HALKBİLİMİ**-ODTÜ Türk Halkbilimi Topluluğu-ANKARA • **İLESAM HABER BÜLTENİ**- İzmir Cad. 33/16 Kızılay/ANKARA • **JAS TÜRKİSTAN** - Almatı ş. 480043 Orbisat - 1. 19/19 KAZAKİSTAN • **JOURNAL OF FOLKLORE RESEARCH** - Indiana University Folklore Institute - Bloomington - Indiana/ABD • **KARADENİZ TEKNİK**- Bayındır 2. Sokak 59/7 Kızılay/ANKARA • **KARDAŞ EDEBİYATLAR**- P.K. 51. Ege Üniversitesi Bornova/İZMİR • **KEBİKEÇ**- Karanfil Sokak Birlik İş Merkezi 5/2 Kızılay/ANKARA • **KIBRISLI**- 44 Mecidiye Sokak Lefkoşa/KKTC • **KIRIM**- P.K. 162 Yenışehir/ANKARA • **ÖNCÜ EDEBİYAT**- P.K. 352 KAYSERİ • **SESLER-NİP** “Neva Makedonya” Birlik Redaksiyonu Mite Hacivasilev-Yasmin bb 91000 Üsküp/MAKEDONYA • **SİVAS ALTINCI ŞEHİR** - Libya Car. Nu: 19 Kolej/ANKARA • **SIZE**- Klodfarer Cad. Servet Han 41, Kat: 3/33 Çemberlitaş/İSTANBUL • **SAN DUVAR**- Olgunlar Sokak Nu: 36/13 06640 Bakanlıklar/ANKARA • **SOYDAŞ**- Necatibey Cad. 25/13 Kızılay/ANKARA • **ŞAFAK**- Korai 20 60100 Komotini/GREECE • **TÜRK DİLİ**- Türk Dil Kurumu Atatürk Bulvarı 217 Kavaklıdere/ANKARA • **TÜRK DÜNYASI İNCELEMELERİ DERGİSİ**- E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü Bornova/İZMİR • **TÜRK YURDU**- P.K. 429 Kızılay/ANKARA • **TÜRKEVİ**- Postbus 58070-1040 HB Amsterdam/HOLLANDA • **TÜRKÜN SESİ**- Postboks 34 Gronland 0135 Oslo/NORWAY • **UZBEK TİLİ VE EDEBİYATI** - Özbekistan Fenler Akademisi Alişir Nevayî Namındaki Edebiyat İnstitutu Tilişnaslık İnstitutu Taşkent/ÖZBEKİSTAN • **TÜRK LÜK BİLGİSİ**- Kıbrıs Cad. 32/5 06600 Kurtuluş/ANKARA • **TÜRK LÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI**- Suheyla Seçkin, Sait Paşa Cad. Postluoğlu Apt. Daire:3 SİVAS • **YENİŞEHİR SANAT**- Yenışehir Belediyesi ERZURUM • **YESEVİ** - P.K. 30 34490 Beyazıt/İSTANBUL • **VARLIK**- Hiyabani Filistinî Şimalî, 151 Dr. Cevat Heyet Tehran/İRAN